

Széles margó

AD MARGINEM „MARGINÁLIÁK”

SZILÁGYI ÁKOS

.....
Ebben a rovatban mindig
a lap egyik szerkesztője
mondja el véleményét,
melyet kollégái marginális
megjegyzésekkel kísérnek.
.....

1. Tehát még mindig van közepe! HI

2. Így lesznek a szélből elejek. KCGY

3. No, csak várjuk ki a közepét. Hogy poszt-modern-e, tényleg. KCGY

4. Jó! „Melléismerés” csak akkor lehetséges, ha lehetséges telitalálat is, hiszen mellétalálni csak valaminő célhoz képest lehet. Értelmes módon önmagunkat sem határozhatjuk meg marginálisakként, ha nem ismerjük el egy középpont létezését. HI

5. Alapkérdés (s nemcsak Szilágyi, hanem Kornis esetében is): hogy jön ide, a Kádár-beszédhez egyáltalán a pszichoanalízis? Miért kell azt gondolni, hogy egy zavarodott beszéd, melyben sok minden felkavarodik, s mely szokatlan módon megzavarja a mindennapi diskurzust, már csak zavarossága és összevissza emlékező mechanizmusa alapján pszichoanalitikus szituációt tételez fel? Abból a tételből és tudományos tapasztalatból, miszerint minden szöveg és megnyilatkozás elemezhető analitikus módon, vajon természetesen következik-e, hogy minden nem-megszokott beszéd analitikus szituációból eredeztetendő? Az analízis, tudtommal, nem egyszerűen az emlékezéssel, a múlttal, az elhallgatással, az elhazudással foglalkozik (mint ahogy maga a Kádár-beszéd és eddigi politikai és mű elemzői), hanem elsősorban az elfojtással, a beszélőnek önmaga előtt rejtett motívumaival és indulataival (kb. ezeket hívja tudattalannak). E Kádár-beszéd viszont kizárólag tudatos, csak éppen idáig elhallgatott vagy elhazudott emlékeket idéz fel vagy hagy feltörni (valóban izgalmas megnyilatkozásként), ám ennek (mint szubjektív gesztusnak) semmi köze az analitikus szituációhoz – az, hogy Nagy Imrét kivégezték, s hogy a börtöntől félni kell, nem egy olyan mély lélektani novum, melynek kiderítésére hosszú analitikus kezelést lenne érdemes áldozni... Az analízis természetesen önvizsgálat és önvallomás is – ám nem minden önvallomás születik épp analitikus szituációban (ha aztán később, analitikus elemzők, tárgyalhatják emígy is...) – nem fog-e egy ilyen leegyszerűsítés során épp a pszichoanalízis sajátosságai eltűnni? Talán nem kellene ezeket az alaptényeket összekeverni. (Vagy az egész szóhasználat mögött egyszerűen annak a beismerése rejlik, hogy tényleg, valóban, mindenkinek, még Kádárnak is, lenne, lett volna tudatalattija? MI

Hölgyeim és Uraim! Nyájas Marginália-Olvasó!

Engedjék meg, hogy marginális előadásomat, mely Margócsy István kartársam és barátom „Kornis: Kádár”-kritikájának margójáról sarjadt (mondhatni, „belőle nőttem én, fatörzsből gyöngye ága”), úgyszólván e kritikai elmémű margójáról ugrott át ide, hogy határain túlcsordult margináliából újabb alapszöveggé lépjen elő, s legyen, mi nem volt még ezeken a lapokon: margináliák margináliája (mert így lesz minden margináliából egykoron alapszöveg, s gyakorta viszont: alapszövegből – főműből – pusztá (?) marginália, amiként a magát halála óráján szintén margináiaíróként meghatározó Kádár János alapszövegéhez írt Kornis-margináliából lett „királytragédia”, „utazási napló”, „pszichoanalitikus ötletek jegyzéke egy ülésben” vagy amit akartok), nos, engedjék meg, hogy előadásomat – stílszerűen – ne a dolog közepébe,¹ hanem szélébe vágva (pontosabban: szélébe vájva) kezdjem.² Ha el kanyarodom is a tárgytól, higgyék el, csakis az Önök érdekében (a dolog közepe ugyanis – a dolog természeténél fogva – általában elég közepes), egyszóval csakis azért, hogy így kerüljek mind közelebb hozzá. Természete ez már a körmagyar margináiaírónak, ha posztmodern.³ Mert az, amit a régiek, a modern magyarok – ha szögediesen is, de azért magyarán – mögismerésnek (azaz: mögé-ismerésnek) mondtak, a posztmoderneknél kertetelés nélkül melléismerésnek⁴ neveznek.

I.

Az „alvajáró” vagy inkább „halvajáró” Kádár utolsó álomszerű (persze, lidércálomszerű) beszédének drámaiságát az adja, hogy éppenséggel nem politikai vagy pártdokumentum, hanem olyan egzisztenciális megnyilatkozás, amelyben a kommunista mozgalom emberének alapszituációja (a per) a magánember pszichoanalitikus alapszituációjává válik,⁵ azaz a

politikai vallomás merőben privát eseménnyé (egyáltalán ezért érdekes!) a mozgalmi vallatószerű (pártfegyelmi, kizárás, becsületbíró, vallatókamra, kirakatper) pszichoanalitikus díványává, a vádlott (!) vízfolyásszerű (hogy egyebet ne mondjak!) vallomása a „szabad ötletek jegyzékét” idéző cenzúrázatlan panaszkodássá,⁶ amelyben a legszemélyesebb, az esendően emberi, a lényegtelenül partikuláris egybefolyik a politikaival és ideológiáival, a testi betegség motívumai a párt történetével és Magyarország történelmével. (Igaz, a „mélypuritán” Kádár „szabad ötletei” között szexualitásnak legfeljebb keresve találhatjuk nyomát, de hát semmi baj, a tudattalan a politikai szimbolika nyelvén is képes kifecsegni titkát.)

A kommunista mozgalomban szocializált személyiség számára a „valóság-elv” összeomlása, a tudatos „én” szétesése, a „cenzúra” meggyengülése (nem megszűnése, hanem működésének láthatóvá válása: „az azóta elhunyt ember” – mondja Nagy Imre neve helyett) egyszerre jelenti az archetipikus gyermekkori szituáció (József Attila – Móricz Zsigmond szavával: „a proletár, az elrontott emberi példány” – személyes sorsát kísértetiesen idéző szituáció) visszatérését, és az „archetipikus” mozgalmi szituáció, a per (nota bene: József Attila mozgalmi sorsában is felrémlő) megképződését. A kommunista mozgalmi ember (amilyen Kádár is volt) egzisztenciájában, pusztán fizikai létében mindig fenyegetett ember, még amikor ő maga fenyeget másokat, akkor is, hiszen még ez is csak hatalmi helyzetéből, funkciójából, vagyis folyamatos fenyegetettségéből következik. (A sztálini rendszer zoológiai emberfölfogása kapcsán megpróbáltam már vázolni, mit is jelent olyan világban élni, ahol „Ember Embernek Embere”.) Bármikor kizárhatják, bármikor „elvihetik”, bármikor agyonlőhetik. S ugyanígy: bárkit kizárhat, elvitethet, agyonlővethet (felakasztathat) ő maga is, amíg rá nem kerül a sor. De akár rákerül, akár nem, egész életében sorára vár. S ha üt az óra, akkor szinte megkönnyebbül. Mert amíg él, igazából nem él, csak túlél: saját lehetséges és társai tényleges halálait éli túl. Kádár esetében elég csak a három legnagyobb perre utalni, amelyben kulcsszerepet játszott: a Rajk-perre, saját perére az '50-es évek elején, és arra, amellyel utolsó beszédében is viaskodik, a Nagy Imre-perre. A mozgalmi ember, „akire csak a Párt vigyáz”, többé-kevésbé folyamatosan a büntetett és büntethető – tehát szorongó, megfélemlített, és frusztrációját hol félelmi hisztériában, hol félelmi agresszióban levezető – gyermek helyzetében van.⁷ Óhatatlan tehát, hogy a belső összeomlás pillanatában a két „archetipikus” szituáció egyszerre, mintegy egymásba omolva aktualizálódjon. Ez az előfeltétele, hogy a pszichodráma⁸ beinduljon, és annak rendje és módja szerint le is fusson előttünk. Kádár magát dekonstruáló szövege ugyanis pszichodráma, és színpadon is így, narratív bővítmények, margináliák nélkül állná meg leginkább a helyét. Igaz, ebben az esetben a szöveg belső

6. Sőt épp ezen összehasonlításban látszik igazán, mennyire nem analitikus szituációban beszél Kádár. Hisz csak a politikai cenzúra (eddig épp általa megállapított) határait, valamint a nyilvános (mozgalmi) beszéd pártszerű illemszabályait lépi túl! Az analitikus szituációban mindenre kiterjedő, parttalan és folyamatos „cenzúrázatlansággal” találkozhatnánk – hol van ennek itt akár csak nyoma is? Van itt valahol csak egy kicsi ősválami? Én úgy látom, itt a „vallomás” során kizárólag (rég) politikai hazugságokról és politikai (indokolt) félelemről van szó (s persze ezek elhallgatásáról) – de hát ez még mindig csak a tudat szintje; azok a hirtelen utalások pedig, mely Kádárnak mindennapi életvitelét érintik, ugyan szintén szokatlanok a nyilvános szónoklat szituációjában, de alig lépik túl a Kádártól régebben sem idegen összekacsintós fraternizálás határait (s aligha a tudatalatti feltörésként funkcionálnak). De miért várnánk el tőle mást? Miért küldenénk szegény öreg zavarodott pártvezetőt analízisbe?

S hát némileg meglepőnek tekintem, hogy Kádár zavarodott politikai beszédét valaki, bármilyen szempontból, akár szituatív, akár műfajilag, akár stilisztikailag, s kivált a „cenzúrázatlanság” okán, egy napon említi a Szabad ötletek jegyzékével... M1

7. Biztos hogy az a legerencsésebb modell, ha József Attiláról mintázzuk a pártbürokrata lélektani típusát? M1

8. Úgy gondolom, már csak a poétika szempontjából is el kellene dönten, hogy most az analitikus szituációt, vagy a pszichodrámat választjuk akár a műnek, akár a beszédnek alapmodelljeként. A két pszichológiai műfaj jelentősen eltér egymástól. M1

9. A hasonlat méltánytalan. Egy dolog a kórholt per, más dolog a gyógykezelés. HI

kifejtése, fikcionalizálása, tehát kibontása, meghosszabbítása is elkerülhetetlen lenne. Az anyag maga ugyanis – mint az életben rendesen lenni szokott – egy pszichodráma csupán magvát, csíráját foglalja magában. De attól, hogy nem költőileg megformált szöveg, átélismódja még lehet esztétikai, sőt más módon átélni nem is lehet, amiből nem következik, hogy kell is, vagy hogy ne csinálhatnánk vele egyebet.

Azért beszélek pszichodrámról, mert mind a politikai per, mind a pszichoanalitikus szituáció, mind a vádat megtestesítő és a vádlott fejét követelő Párt, mind az analitikus, aki kérdései finom hálójával az eszmélet partjára vonná, mint fickándozó, sötét halat, a tudattalant,⁹ nem külső realitások, hanem reflektálatlan, önkéntelen belső történések és valóságok kivetülései. Bizonyos értelemben Kádár egész monológiája révületszerű, vizionárius jellegű. A vallomás, a vallani akarás (!), a bűnbánat és bűnelhárítás, a személyes életért való aggodalom, a büntetéstől való félelem, a bűn igazolási kísérletei mind-mind belülről jönnek, és meg is maradnak ezen a belső színpadon, noha éppen a kitörés, a külvilággal való kapcsolatfelvétel a céljuk. Nem a pártértekezlet menetéből, nem az aktuális politikai szituációból vagy konstellációból, hanem csakis Kádár egzisztenciális szituációjából (az '56-os szituáció belső valóságából, a kényszeres megismétlésből) fakad Kádár ilyen fellépése (kívül ugyanis '56 megismétlődésének semmiféle politikai realitása sincsen). Ebben a szituációban – a belső valóságban – a pártértekezlet hol tárgyalóteremként, hol történelmi ítélőszékként, hol pszichoanalitikus orvosi díványként aktualizálódik, maga a beszélő pedig hol az ítéletére váró, ítéletét sürgető mozgalmi ember, hol a Pártjának újabb '56-ot jósló Cassandra, hol pedig a szerencsétlen kisgyermek szerepében jelenik meg, még hozzá oly módon, hogy ezek a szerepek folytonosan, gyakran ugyanazon mondat határain belül egymásba tűnnek át. Tehát a pszichodráma a jelenlévőket egyszerre hívja meg e belső valóság körébe a kihallgatótiszt, a népbíró, a politikai balek és a pszichoanalitikus kezelőorvos szerepében, amivel a pártértekezlet résztvevői nemigen tudnak mit kezdeni. Idegesen, zavartan, értetlenül, feszengve fogadják: „hogy kerül a lélek csizmája a politika asztalára?” A magát – politikai perének elébe vágva – perbe fogó, azonnali tárgyalást és ítéletet sürgető pártvezérből politikai bukása és fizikai elesettsége (a szelleminek közvetlenül testibe, a testinek politikáiba való átcsapása) egyszerre csinál – a tudat mélyén élő és működésbe lépő minták szerint – elvtársai által perbe fogott és főbenjáró bűnökkel vádolt kommunistát és szerencsétlen kisgyermeket, perbe fogott „Nyilasmisit”, aki nem érti, mit követett el, hogy folyton bántják, mikor ő csak jót akart. Mint mondtam, a pártvezér pszichodráma a jelenlévőket (hisz' hozzájuk fordul, hozzájuk beszél, tőlük fél, őket utálja vagy gyűlöli) e kettős dramatikus szituációban egyszerre feltételezi a „nagy perek” vallatótisztjeinek és bírósági ülnökeinek és az analitikus dívány kezelőorvosának kettős szerepében. Tehát

éppenséggel jelenbeli státusuktól, helyzetüktől tekint el. Kádár nem politikusokként, nem a rendszerváltás szituációjában szólítja meg őket, nem úgy, ahogy tőle megszokták, nem úgy, ahogy pártértekezleten szokás, még csak nem is a jól ismert Kádár-stílusban (minden kísérlete a régi kikacsintásra groteszk fintorrrá torzul egy haldokló ember arcán). A pszichodráma lényegéhez tartozik, hogy nézői is szereplőkké válnak, még akkor is és azzal is, hogy elfordítják fejüket a kínos jelenettől, hogy úgy tesznek, mintha nem történne semmi (kínos feszengés, a szituáció megtörésének bátortalan kísérletei). El kell viselniük, hogy Kádár végigmondja a magáét, azaz a pszichodramatikus szituáció „lefusson” (mert Kádárnak nem beszéde vagy valamilyen mondandója, hanem szituációja végére kell érnie, beszéde ugyanis természeténél fogva befejezhetetlen, a szituációval egyáltalán nem ér véget!).¹⁰ Kádár utolsó szereplése az egyetlen helyzet volt, amelyben a MSZMP vezetőinek nem-politikai módon kellett szembenézniük önmagukkal (ahogy a pszichodramában Kádár is teszi), aminél egy politikus számára nincs megsemmisítőbb nézés-mód. (A politikai szembenézésnek – a „személyi kultusz bűneitől” az „emberarcú szocializmus” doktrínáján át – ezernyi nyilvános és rejtett változatát ismerjük, ezek azonban minden esetben a kollektív vagy személyes politikai önmentés és túlélés stratégiái, öngazolási kísérletek, ideologikus építmények voltak. Céljuk a hatalomban maradás és/vagy a hatalomba kerülés volt, tudatosan vagy tudattalanul, mindegy.) Sem ideologizálással, sem moralizálással nem lehetett kitérni e szembenézés elől, amely annál is kényszerítőbb volt, mert-hogy a kreatúráknak kellett itt szembenézniük a Párt Teremtő Istenével, pontosabban azzal, hogy ez az Isten halott, s akkor viszont a Párt is, ők maguk is halottak. Kádár ebben a pszichodramában – szinte már önkívületi állapotban – a Pártot és a pártvezetést saját végével, az elkerülhetetlen politikai halállal szembesítette. „Én gyúrtalak titeket és ezt a pártot 1956 történelmi anyagából, nélkülüm és 1956 nélkül, »ellenforradalom« és »Nagy Imre-per« nélkül ti semmik és senkik vagytok, ha nem tudnátok. Általam lettetek, és általam is haltok”. Ez lenne a magatehetetlen Kádár bosszúja, az Utolsó Per áldozatának bosszúja, a megbántott Atya avagy a frusztrált kisgyermek agressziója, aki mintegy magával rántja a Pártot, képzelt bírálóival és hóhéraival egyetemben.¹¹ (Azt persze Kádár álmában sem sejtette, milyen élet fog itt elkezdődni ama halál után!) Kádár testi-lelki összeomlásának pszichodramája valóban az egész pártjának összeomlását allegorizálta, s ezt az összeomlást egyetlen párttag sem úszhatta meg szárazon.¹² Mindenki belehalt.¹³ Vagy így, vagy úgy, hogy... új

10. Ezt honnan lehet tudni? MI

11. Nem kell posztmodernnek lenni minde-nestül. Vagy mindenáron. Mindaz, ami itt olvasható, nekem igen rokonszenves és plauzibilis, de nem szívesen nevezném posztmodernnek: a pszichoanalízis például tipikusan modern tudomány, keresi az egy igazságot, feltételezi, hogy az ember megfejthető stb.; a jellegzetesen Nagy Elbeszélés, amely igényt tart arra, hogy számot adjon az ember (és az ő lelke) mibenlétéről, sőt az emberi nem fejlődéséről, cselekedeteink végső rugójáról. Ugyan-csak kevésbé látszik posztmodernnek az a szemlélet, ahol az atya és a gyermek, a vallás és az analízis, a politikus feltárulkozása és a pszichodramatikus szituáció ugyanaz; ahol minden (csaknem) mindennel azonosítódik. Emögött rendező elvet sejték (az Örök Visszatérés mítoszát vagy a Lényeg megnyilatkozásának sokféleségét), s nem a posztmodern laza véletlenszerűségét, célzatos kuszaságát. Mondom: nem ezzel van bajom, hanem a poszt-modern megnevezéssel. KCGY

12. Kádár halála valóban sok tekintetben a párt halála. De a Kádárt hallgatók számára Kádár megőrülése és eltűnése a politikai színpadról egyben az utolsó akadály eltűnését is jelenti, hogy a régi pártból új pártot lehet csinálni. Amíg Kádár politikailag él, a régi párt újként való feltámadásának nincs esélye. Kelet-Európában minden országban meg kellett szabadulni ahhoz a korábbi pártvezetőktől, hogy sikeres vagy kevésbé sikeres utódpartokat lehessen csinálni. Kádár utolsó beszéde az MSZMP végőrája, de nem egy lehetséges utódparté. Annak éppen hajnala. A párttagok Kádárral meghalasztják a múltjukat, hogy újra fölkeljenek a másik napon múlt nélkül, vagy egy másik múltat kreálva.

Kádár utolsó beszéde arra alkalmas, hogy ne kelljen szembenézniük önmagunkkal. Az öreg megrázódása, „mássága” lehetővé teszi, hogy megkülönböztessük magunkat tőle és rendszerétől. A párttagokat vagy a pártvezetőket nem érte kataritikus élmény. Nem kellett moralizálniuk vagy ideologizálniuk ahhoz, hogy elkerüljék a saját múltjukkal való szembenézést. A megőrülés a „normális embert” fölmenti. A pártmunkásokat csak az töltötte el félelemmel, hogy jöhet egy '56-os szituáció, amelyben számonkérések következnek. LL

13. A megfogalmazás nem elég világos. A „kommunista mozgalmi ember” – ez a kifejezés a teremben ülőkre, Kádár motyogásának hallgatóira is vonatkoznék? HI

14. Én – lehet, hogy inkább a pszichológiából, mintsem a történetfilozófiából indulván ki? – nem látom a kommunista mozgalmat és párttagságot ennyire idealistának és idealistán; s az általam látott tények sem igazán Szilágyi vízióját mutatják. **MI**

15. A megfogalmazás nem elég világos. Hosszú volt az említett huszadik század. Mikor vesztette el, s méghozzá „végképp”, a „magyar sors” a „heroikus dimenzióját”? Fia-talembor koromban (s még ma sem vagyok öreg) a magyar világszerte a hősiesség jelképének számított. – **HI**

16. A heroikus dimenziót nemcsak a kicsiny Magyarország, hanem a hatalmas Egyesült Államok, Szovjetunió vagy Kína is elvesztette a 20. században. Magyarország mellett valamennyi más ország is megszűnt bukásra és halálra szántnak ítéltetni, vagy megfordítva, valamennyi oda jutott, hogy a bukás és a halál peremén él. Az, hogy a magyar irodalom a történelmi drámában a 20. század végéig megpróbál „nemzeti tragikumot” színpadra vinni, az irodalom, és nem az ország problémája. A „nemzeti tragikum” nem azért vesztett el, mert kicsinnyé lettünk. Oroszországban is elveszett. A században növekvő Romániában vagy Jugoszláviában ugyanannyira az abszurd és az ironia az indokolt, mint a csökkenő Magyarországon és Ausztriában.

A holland, a svájci vagy a dán kis országok, kis irodalmak méltóságtudatát és nagyvonalúságát óvatossággal kezelném. Keserű, önironikus irodalmak ezek. Dürrenmatt vagy Max Frisch a legkevésbé se tekinthetők méltóságtudatos és nagyvonalú szerzőknek, ellenkezőleg, minden méltóságtudat és svájci „nagyvonalúság” lelepleződi. **LL**

17. A hasonlat méltánytalan. Amidőn Kafka regényét olvastam, nem véltem úgy, hogy egykor K. úr is térdig gázolt volna a vérben. Általában az a meggyőződése, hogy másként vár elítélésére az ártatlan, és másként, mondjuk, az, aki előző pénteken a kocsmában megbícskázta a legkedvesebb ívócimboráját. – **HI**

18. Itt, e kettősségben, úgy látom, találkozik Szilágyi és Kornis szemlélete: Kádár-megítélésük során mindketten egyforma hévvel és indulattal alternálnak a szálnalmas kisember és a démonikus kommunista imágója között. Pedig: vagy – vagy. **MI**

19. Ha a hollandok nagyszerű, passzív ellenállását (1940–1944) a magyarok rövid ideig tartó, de aktív ellenállásával (1956) összevetjük, miért látjuk a magyart öhozzájuk képest „kisországnak”, „kisnemzetnek”? **HI**

20. A megszállás következtében, nemde? **HI**

21. Épp fordítva: akkor túl nagy volt a mel-lény. A kiegyezés után elmaradtak a nemzetek-ké fejlődött nemzetiségekkel a részkiegyezések, Horthyék pedig a határegyezmény részleges felülvizsgálatának követelése helyett (pedig a felülvizsgálatot kilátásba helyezte a trianoni béke) a „mindent vissza” ábrándját kergették. **HI**

életet hazudott magának. Ezekben a szerepekben ugyanis nemcsak Kádár személyes szerencsétlensége, hanem a kommunista mozgalmi ember¹⁴ történelmi szerencsétlensége is feltárult, ha engedték feltárulni. A magyar történelemből, a magyar sorsból viszont csak az tárul fel, hogy a huszadik században végképp elvesztette heroikus dimenzióját.^{15,16} Magyarország megszűnt (nem képes, nem is akar többé) tragikus vagy katasztrofális ország lenni, amelyet ez a bukásra és halálra szántsága úgyszólván megbabonáz, amely önnön romlásától bibliai módon – legalábbis legjobbjaiban – megindul és megittasul. Magyarország Közép-Európa – véres burleszktől kísérteties abszurdig ívelő – nemzeti sorsdrámáinak egyikét tudja csak Európa színpadára vinni 1920 és főképp 1956 után. Mind jobban belesimul abba a sorba, amelyben évszázadok óta a csehek és közel száz éve az osztrákok is találhatók. Kis nemzet, ha a kedélyesség kádári világát mindig is intonálta némi komor tragizmus. (Ebből azonban már csak egyetlen jelentős, bízást mondhatjuk világraszóló mű született, az is az '56-hoz való visszahajlásként, a '60-as években: Jancsó Szegénylegények című filmje.) Kádár szerencsétlen „kisembere”, aki – mint Kornis írja – úgy került a történelembe, mint Pilátus a Krédóba, Kádár mint K. úr¹⁷ és Kádár mint a „K. und K.”-ből (Kádár és Kreisky) az egyik, nem más ebben a tekintetben, mint az 1920-ban világrajött, 1945-ben és különösen 1956-ban véglegessé, változtathatatlan és elfogadott, sőt igenelt életkeretté – térré és idővé, mentalitássá és mindennapi érzületté – vált Kis-Magyarország emblémája. „Kis szobában kis parasztok, / egy pipázik, de harasztot” – mutatis mutandis. Grízes tésztában, csirkeetetésben, Gorenjében vagy Taszárbán előadva – mindegy. A politikába csöppent, folytonos kisebbséggel küszködő, önbizalom hiánytól szenvedő kisember-politikus pszichodráma („örüljünk, hogy luk van a fenekünkön”) egyben az 1920-ban létrejött és 1956-ban késszé vált Kis-Magyarország pszichodramájává is válhat (föltéve, hogy ebben a jelentésben formálják meg a szöveget és a szituációt).¹⁸ Kis-Magyarországon nem Csonka-Magyarországot értek: a méltóságtudat, a magabizás, a derűs nagyvonalúság és a tartás hiánya, a „húzzuk meg magunkat!”, a „jó lesz az nekünk úgy is!” pszichológiája, a kisszerűség nem az országterület nagyságának függvényében képződik meg vagy tűnik el. (A Dunántúl nagyságú területen berendezkedett Hollandia ebben az értelemben nem kisország, kisnemzet stb.)¹⁹ Magyarország a Kádár-rendszerben „szocializálódott” erre a kisnemzeti létre,²⁰ de ennek előfeltételei (a kiegyezéstől 1920-ig és 1920-tól 1945-ig)²¹ nem a Kádár-rendszerben jöttek létre. Ez lett a „magyar változat” az „osztrák és cseh változat” mellett. Rosszabb is, jobb is mindkettőnél. A lengyeleknél és a románoknál ez minden szovjet nyomás és függés, államszocializmus és diktatúra ellenére sem következett be. Nem a rendszerből fakadt ugyanis. A magyar társadalom nem a rendszerrel „egyezett ki”, hanem a rendszerben – a rendszer szabta-kikényszerítette módon – a

nemzeti kisléttel, a „kicsi ország” tudattal, hogy kétes előnyök és vívmányok fejében, kis önzések és kis hitványságok árán feladja vagy hagyja végleg elveszni azt a – meglehet, aránytalan és esetenként önhitt – nagyság- és elhivatottságtudatot, azt az idealizmust, büszkeséget, heroizmust, amiből fennállása során csak baja lett, amiért évszázadok óta csak büntetik.

II.

A Kádár-beszéd éppenséggel nem „napi politikai esemény a maga durva és lapos valóságában”, hanem egzisztenciális katasztrófa, amely otrombán és értelmetlenül betör a politika körmönfont világába, felborítja értelmi rendjét, leszaggatja drapériáit, megsérti illemszabályait, úgyszólván piszkot, sarat és vért visz a „tisztaszobába”. Nem helyénvaló beszéd. Téboly, ámde magántéboly – nem politikai. A lemeztelenedés beszédmódja. Vetkőzőszám.²² Nem illeti meg sem politikai, sem morális, sem történeti igazság. Csakis a katasztrofális ember igazsága, a kiszolgáltatott, kétségbeesett, szorongó egzisztencia, a politika kínpadán feszengő egzisztencia – urambocsá! – lírai igazsága illeti meg. Politikai szempontból Kádár fölszólalása kóros ötletbetörés a posztkádári politika világába, amivel politikai szempontból nincs mit kezdeni. Morális szempontból is érdektelen és semmis. Túl van jón-rosszon, az ítélet kegyelme nem adathat meg neki. Arra van ítélve, hogy így maradjon: ítélet, feloldás nélkül kínlódjon e szituáció sziklasivatagában örökkön-örökké. Nincs kegyelem, s más efféle kegyes-kegyetlen dolgok. Esztétikai szempontból azonban – az egzisztencia elborzasztó fantasztikuma révén – alakja, nem politikai, nem történelmi, hanem irodalmi szövegalakja megrendítő, méghozzá pusztán az esztétikai szemlélet (az itt egyedül lehetséges szemlélet- és átélésmód) által, anélkül, hogy művész formateremtő ujjá érintette volna a szöveget. E különös felfogásmódban persze csak a „posztmodern szituáció” általánossága jelenik meg, az ugyanis, hogy igazságra, érvényességre, jogosultságra, hitelességre a létezés bármely aspektusa – vallástól a politikáig, történelemtől a szerelemig – csak esztétikailag (s nem vallási, morális vagy ideológiai közvetítés – Isten, Igazság, Történelem – révén) tehet szert.²³ „Legjobb osztályrészünk a borzadály – a meghatottak benne érzik csak át a legnagyobbat” – e *Faust*-ból idézett pár sor a posztmodernitás leglényegét fejezi ki. Ha Kornis „szövegközlését” valamiért kritizálni érdemes, akkor éppen nem azért, mert egy „napi politikai eseményből” nagy magyar drámát, shakespeare-i tragédiát akart vagy készülni csinálni (ez legfeljebb egy a sok-sok marginália közül), hanem a következtelenség, amit azonban felold az önkéntelenül választott műfaj: a marginália. Kornis ugyanis, mint még visszatérek rá, margináliákat ír. A következtelenség abban áll, hogy az egzisztenciális borzadály posztmodern, tehát merőben esztétikai átélésmódját a fogalmi megismerés modern beszédmódjával keveri. A rejtély nyitját, a végső igazsá-

22. Én nem látom a „lemeztelenedést”, a „vetkőzést” stb. Amit látok, arra nézvést l. a 6. számú jegyzetemet. MI

23. A „posztmodern szituáció”-ba az erkölcs sem fér bele? S ha a nagybetűs „Igazság” nem, akkor a jog s vele a politikai liberalizmus sem? HI

24. Ahhoz képest, hogy posztmodernnek vagyunk, szerintem elég imperialistán hangzik ez a mondat. HI

25. Ez az „egyetlen lehetséges szemlélet és átélismód” – így szól a posztmodern. Hogy beszéltek a modernék? HI

26. És mi van a komédiával? Véletlenül felejtődött ki a sorból? Mi lenne, ha „a katasztrófa átélismódja nem vallási, morális, történelmi”, de még csak nem is esztétikai volna (amiről az imént olvashattuk, hogy „csakis” az lehet), hanem mondjuk komikus? Ironikus? Vagy az már azonos volna az esztétikaival? KCGY

got, a mozgatórugót keresi, akár az analitikus orvos vagy a modern társadalomtudós, noha még ezekben a tudományokban is mindinkább esztétikai közvetítésre van szükség ahhoz, hogy a valami feltáruljon. Attól tartok, éppen fordítva van, mint azt Margócsy barátom írja: „abban, hogy a művészet formálja ki történelmi látószögünket, hogy a műalkotás nyújtson segédkezet a történelem megpillantásához, komolyan ma már nem hihetünk”. Ez csak tegnap, a modernitásban lehetett és volt komolytalan, amikor – okok itt nem elemezhető soránál fogva – a politizáló és átpolitizált irodalom írta vissza a történelmi tudat lapjára a törölt vagy elfakult sorokat, amikor lehetett „a” történelemről, „a” történelmi tudatról, „a” történelem ilyen-olyan látószögéről beszélni. Ma ugyanis nem lehet.²⁴ A művészet, helyesebben szólva az esztétikai szemlélet- és átélismód nem helyettesíti a politikai vagy szakmai okokból hiányzó vagy hazug történelmi tudást, nem „történelmi látószöveget”, „történelmi tudatot” alkot a történettudomány, a történetfilozófia stb. helyett, hanem „a” történelem hűlt helyének egyetlen lehetséges²⁵ szemlélet- és átélismódját teremti meg. Kádárban „a” történelem hűlt helyét szemlélhetjük, mégpedig nem azért, mert gonosz emberek ellopták tőlünk ezt a történelmet vagy mert személy szerint ő oly kisszerű alak lenne, hogy nem férne el benne a történelem.

Az persze igaz, hogy sem történelmi dráma, sem királydráma nem írható sem Kádár utolsó beszédéből, sem országolásának történetéből. De nem az anyag hitványsága, sekélyessége, kisszerűsége okán, hanem mert a modernitás lezárulóban van, és „a” történelem már abszurdként sem állítható elő, mikor is egyetlen értelmét abban találják föl, hogy értelmetlen. Ez alól a kényszerűség alól még egy olyan, drámai szempontból sokkal nagyobb szabású, sokkal több vérrel és szenvedéllyel dolgozó korszak sem képez kivételt, amilyen a sztálini volt, amelyet a kortársak – olyanok is, mint Ahmatova vagy Paszternak – úgy éltek meg, mintha a *Macbeth* elevenedne meg szemük előtt a mindennapokban, és amelyről ők még joggal hihették, hogy sok idő elteltével majd úgy írnak róla, ahogy Shakespeare írt. Ez igaz lehetett akkor, amikor a modernitás egyik véres tetőpontjára hágott. A mából visszatekintve azonban inkább naiv modernizmusnak hat. Sztálin vagy Jagoda soha nem lesznek shakespeare-i tragédiák hősei, és pedig egyáltalán nem kisszerűségük vagy modernségük (a gonosz banalitása stb.) okán, hanem azért mert az a nézőpont szűnt meg – a Történelemé ugyanis –, ahonnan nézve alakjuk jelentőségre és igazságra tehetne szert. Ha a történelem „szubsztancialitásának” fuccs, akkor bizony fuccs az úgynevezett „nagy embernek”, a „világtörténelmi személyiségnek” is, s akkor fellépésének igazsága és jogosultsága éppoly kevésbé táruhat fel a tragédiaköltő, mint semmissége lakája szemében. A katasztrófa átélismódja nem vallási, morális, történelmi, hanem csakis esztétikai lehet.²⁶ A Vég-történelem szóban forgó kreatúrái nem Nagy Emberek, nem „vi-

lággtörténeti személyiségek" (még csak nem is a „nemzeti történelem” alakjai), hanem katasztrofális emberek, szerencsétlenek, akiknek még az sem adatott meg, hogy a „történelmi rossz” dialektikusan diabolikus szerepét játszassák el. (Nota bene: Bulkagov Wolandja éppen az átmenetet mutatja a „világgtörténelmiből” az esztétikaiba.)²⁷

A katasztrófa műfajilag kizárja a tragédiát,²⁸ nem zárja viszont ki a lírát és a reflexiót, nem zárja ki például a margináliát, azt a műfajt, amelyben szerintem Kornis Kádára is íródott. Adott egy politikai jelenet, amely pszichodrámaként tárul föl a hős monológjában. Ezt viszont margináliák szabdalják fel, fúrják át, függesztik fel vagy akasztják meg a dramaturgiaiilag szükséges pontokon, már-már egy második – a szerzői alak szintjén lefutó – pszichodráává sűrűsödve. Két pszichodráma körvonalai bontakoznak ki a szövegből. Mert amennyire kényszeresen indítja be a beteg Kádárban a perbe fogott és ítéletét váró mozgalmi ember vallomásfolyamát a szituáció, olyan kényszeres Kornisban ez a Kádár felé fordulás. (Még hozzá egyszerre személyes és nemzedéki kényszer. Merem állítani, hogy az úgynevezett „nagy nemzedék” – a modernitás végnemzedéke – az utolsó korosztály, amelyet ez az egész kádárosdi-ötvenhatosdi-magyarosdi-nemzetesdi²⁹ belülről, személyesen, mélyen érdekel még. Nem tudja levenni szemét a Történelemtől, még akkor sem, amikor annak már csak hült helyét láthatja. Mert hát természetesen sem egzisztenciális, sem történelmi értelemben nem Kádárról van itt szó, hanem rólunk magunkról. Mit érdekelne minket Kádár maga? Van valami, amit Kornis és nemzedéke [nemzedékem!] nem ért, s amit meg akar, amit meg kell értenie. Ezt vette a fejébe. Vagy ezt verték bele. Mindegy. Nélküle nem értheti meg önmagát, nem zárhatja le magában élete egy egész korszakát. A szerző saját pszichodráája, ahogy a margináliákban – mintegy párhuzamosan Kádáréval – kibontakozik, önkéntelenül nemzedéki is, tehát anakronisztikusan modern. A „Kádár” cím rejtjelének feloldása számomra így hangzik: „Én és Kádár”, „Kádár mint Én” avagy közönségesen csak „K.” Hiszen minden „én” fantasztikus egzisztencia, és szövegében Kádár éppenséggel „én”-ként mutatkozik meg. Annak a katasztrofális történésnek az alanya – és produktuma –, elszenvedője és létrehozója ő, amit számára az „én”-névadás kényszere, kínja, szégyene, betegsége, csapása jelent. Igazi átváltozás ez: Kádár történelmi személyiségből, modern politikusból átváltozik K. úrrá.³⁰ A modern átváltozás, amelyből – ellentétben az archaikus metamorfózissal – nincs visszatérés, a személy „igazi” lényének katasztrofális feltárulása. Ez a feltárulás költőileg általában fantasztikus metaforákban realizálódik. Kádár átváltozása viszont nélkülözi a formális fantasztikumot. A posztmodern átváltozásban az a fantasztikus, ahogy a személytelen személyesbe, a politikai privátba, a szellemi testibe, a „felettes én” „alattas, sőt alantass énbe” csap át. A Kádár-szövegben Kádár fantasztikuma tárul föl. A szöveg hőse közelebb áll Gregor Samsához³¹ vagy

27. Mi közülük a „világgtörténelmi személyiségek”-nek a nagy emberekhez? HI

28. Ha Bulgakov ezen az alapon posztmodern, akkor Kosztolányi is az lenne. Esti Kornél, ne feledjük, idegenkedett Napóleontól „világhódító tervei miatt”. HI

29. Mint magyartanár, remélem, hogy még kihúzom a nyugdíjig. HI

30. Már miért tenne ilyent? Korábban már szóvá tettem a mérhetetlen különbséget K. úr és K. et. között. HI

31. Kafka elbeszélésének hőse emberből válik át féreggé, nem pedig megfordítva. HI

a *Fegyenctelep* magát kőpadra vonó tisztjéhez, semmint akár-milyen shakespeare-i hőshöz vagy történelmi alakhoz.)

Ne feledjük, hogy nem Kornis küldi hőstét analízisbe, és nem ő citálja a Párt (a Történelem, a Nemzet stb.) ítélőszéke elé (hol van már az az ítélőszék?!), hanem maga Kádár küldi, tartóztatja le, vallatja ki, állítja ítélőszék elé magát, sürgeti a halálos ítélet mielőbbi kimondását, és legyint mindenféle ítéletre. Kornis csak izgalomba jön ettől. Ilyet ő még nem látott! S izgalomban mintegy a pszichodráma hősének kísérelésével, útítársául szegődik, hogy menet közben kifaggathassa őt utazásáról önmagába (azaz a „másikba”, a pokolba, aki magának ő volt vagy lett), és azon melegében – elborzadva és megindultan – beszámolhasson mindarról, amit hallott és látott odabent. Kádár tudja, hogy pokolra kell szállnia, azaz alá kell bocsátkoznia önmagába, ám szüntelenül megtorpan, visszafordul, kibúvót, egérutat keres és kér (bár nem kap).

Kétségtelen, hogy Kornis Kádár-margináliái a modern és a posztmodern szövegkezelés és szövegalkotás határmezsgyéjén csúszkálnak. Ez azt jelenti, hogy a szöveg egyfelől olyan tárgy (dokumentum, bizonyíték, leleplező anyag), amely segít „a” történelem, „a” magyar történet, 1956, egy történelmi korszak, a magyar társadalom Titkát megfejteni, „az” igazságot megérteni, olyan talált tárgy, amely nem éri be önmagával (!), tüneménye maga is megfejtésre vár. (Ebben az értelemben a szöveggazda, a szövegértelmező maga is a modernitás kék madarát, a végső magyarázatot, a mindre választ adó megfejtést kergeti.) Másfelől viszont a szöveg maga a világ, maga az igazság, egy világ a világok közül, amely önmagáért és önmagában érvényes és értékes, amely nem maga mögé vagy magán túl mutat, hanem önmagára, amely nem vezethető vissza semmire és nem vezethető le semmiből, miközben persze a szöveg hőse – a kettős alapszituációnak megfelelően – levezet, megfejt, feltár, tehát állandóan valami másra hárítja át saját – végül is merőben egzisztenciális – felelősségét. Mármost e kétféle szövegfelfogás, szövegalkotás és szövegkezelés elég jól megfér egymással a marginália műfajában, amely szintén lehet drámai jellegű (belebeszélés, kérlelés, ráripakodás, perlekedés, faggatózás stb.). Ha Kornis Kádár-margináliáit színpadra vinnék, elkerülhetetlen lenne e drámai elem kibontása, a szerző színpadi alakként való megjelenítése és a hő pszichodramájába való bevonása. A közzétett Kádár-szöveg, akár kergeti a „nagy nemzeti történelmi dráma” csodaszarvasát Kornis, akár nem, egyelőre a marginália műfajában mozog és nem annyira műkritikai megítélésre, mint inkább újabb margináliákra ihlet. *Uti figura docet*. Minden marginália – utazás a szövegbe és ennek az utazásnak a naplója. Tehát mese a szövegről, amit nem a szöveg menete, témái, belső logikája hoz létre, hanem maga ez az utazás a szövegben. Szubjektív műfaj, amely óhatatlanul az utazóról szól inkább, semmint a szövegről, az ő szellemességét, felkészültségét, érzékenységét, stilisztikai leleményességét dicséri. A marginália a szövegutazó gondolatainak, érzelmeinek, indulatainak naplója, jóllehet a szöveg nemcsak e napló révén, hanem önmagában is létezik az olvasó számára, aki

viszont maga is kénytelen szövegutazásra adni a fejét, ha margináliákat olvas. Vannak kis és nagy utazások, vannak magunknak és másoknak írt naplók – egészében véve azonban Kornis szövege éppúgy marginália – szöveg a szövegről és a szöveghez³² –, mint ez is itt. Margináliák margináliája!

Ez a műfaj nem annyira szabad választás, mint inkább a mai szellemi helyzetünkből fakadó kényszer következménye. Ahogy a kritika műfajában nem lehet eljutni az elsődleges szövegig, a szövegek hálójába vont, a szövegről-szövegbe-szöveghez szövegelő szövegek nélküli szöveghez, úgy nem jut el (noha boldogan eljutna, ha a körülmények hatalma engedné) a drámaírásig, a dráma elsődleges szövegéig Kornis. A Kádár pszichodráma mint szövegek szövege, mint marginália realizálódik. A marginália mint a szövegutazás némi képp utópikus műfaj, hiszen a posztmodern szöveg is egyfajta Seholia. Már csak ezért is mindent elbír, mindent magába fogad, minden belefér. Ráadásul a Kádár-szöveg hőse, helyesebben szólva Kádár mint szöveg, a pszichodráma egy pontján, egy korábbi egzisztenciális élet-halál helyzetet felidézve szintén marginália-szerzőként határozza meg magát: „Én azt mondtam, ha nevem tisztességesen le tudom írni, akkor – és margóra jegyzetet tudok csinálni, én mindenkinek ezt mondtam – kérni fogom, akármit is mondanak, hogy részt vehessek valahogy az aktív munkában.” A költővel szólva: Még jó, hogy vannak margináliák! Ráadásul a marginália mozgalmi műfaj is. (A sokat olvasó Lenin margináliáit esetenként külön kötetben adták ki, amivel távolról sem kívánom azt állítani, hogy ő volt a posztmodern marginália előfutára. Nyelvi teljesítményét egyébként a formalisták éleselméjűen elemezték a modern kritikai diskurzus keretén belül még a '20-as években.) A kommunista marginália leleplező és fenyegető marginália volt, nem szöveg a szövegről, nem utazás a szövegbe, hanem a szöveg és a szerző törlésének kilátásba helyezése, a szöveg letámadása, megbélyegzése, lehülyézése, rejtett értelmének lefülelése és letartóztatása. A margináliaíró odaodacsapott a Pártos Igazság nagykalapácsával³³ egy-egy megkerült, hazug, ártó szándékú, ellenséges mondatra. Kornis margináliái viszont, melyeket Kádár – e nagy margináliaíró – alapszövegéhez fűz, egy szövegutazás (és ezáltal a szöveg megsokszorozásának) esztétikai kalandjára hívják meg az olvasót. Margináliák margináliái, amelyekhez újabb és újabb margináliák íródnak. Szövegutazások szövegutazásokba, amelyekbe mindig újabb és újabb utazások indulnak. A posztmodern utazásból soha nem lehet kiszállni. Hölgyeim és uraim, szövegben vagyunk!

32. Szöveghe'. HI

33. Hát most az Igazság is kapott egyet a nagykalapáccsal. Régi vitánk ez Ákossal. Ezúttal nem hozakodom elő a liberalizmus jogi alapjának vagy a holocaust tagadásának kérdésével, hanem egy olyan bölcselő példájával állok elő, Giordano Brunóval, akiben a posztmodernnek bízást elődjüket tisztelhetnék. Tudjuk, a Föld Kopernikus elméletében került át a középpontból a Naprendszer peremére, ha úgy tetszik, margójára. Bruno látomásában már mindegyik állócsillag egy-egy naprendszer középpontja. A mi Naprendszerünk porszem a világmindenségben. A földi létezés azért nem marginális, mert a brunói világképben nincs értelmezve a közép fogalma, s aminek nincs közepe, annak már nem lehet széle sem. Amikor elégették, akkor nem volt már semmi szilárd dolog, amelyre ez a több-mint-marginális-ta, ez az „accademico di nulla accademia” támaszkodhatott volna! Ezt a semmiséget, a tá-

masztékoknak ezt a hiányát, sőt elvetését, a teljesen szabadon vizsgálódó tudós kíváncsiságának tárgyát, ezt nevezném igazságnak, így, kisbetűvel. (Most megpróbáltam esztétikailag – érvek nélkül – érvelni: lesz-e foganatja?) HI

34. Abban a kivételes szerencsében volt részem, hogy kedves szerkesztőtársaim margináliáit egyszerre olvashattam Kornis Kádár-széljegyzeteivel. No meg Radnóti Sándor felköszöntőjével a magyarok hírlapjában, aki, ha nem így szólt volna, – nos, legtöbb társam is szelídebb maradt volna. Mert a felköszöntő sorok egyikében messzire kalandoz a recenzens („van egy shakespeare-i jelenetünk”). Gyanítom, e félmondat hatására Istvánunk alapvető biológiai átalakuláson ment át: pavlovi kutyaként morgolódni kezdett. A nyáleválasztás következményeiről itt nem értekeznek. Mindenesetre Illyés és Németh László egymás kezéből kapkodja a törülközőt a másvilágon.

Bármennyire is elhagyta most lapunk főírószékét legendás jómodora, nehéz vele nem egyetérteni. Hadd sarkítsam mondandóját: Kornis NAGY NEMZETI drámát szeretne írni, mely Kádár-on át szánkba rági A TÖRTÉNELMET, ráadásul posztmodern zaggyában előadva, melynek rosszul áll a jegyzetzuhatag tömény aufklárizmusa. A „cseppben a tenger” nem túl eredeti ábrázolásmód, egyébként is az úgymond-mellékszereplők lennének az igazán érdekesek. A Kádár-beszéd nem szenzációs, a Kornis-beszéd nem invenciózus. A szerző se művészként, se történész-ként nem domborít, legalább annyira cizellálatlan a mű szépségtétlen, mint amennyire indulatos tudományosan.

Ehhez még Gyuri hozzáteszi, hogy a Kornis-szöveg nem is igazán posztmodern, viszont humortalan; Iván, hogy őt Kádár non-fiction-ben nem tudja érdekelni, mellesleg jobban tenné a szerző, ha abbahagyná a kádározt. Laci érdektelen magánszövegnek minősíti az állítólagos drámát, és megkísérli elmondani az „igazit”; egyedül Bandi kel Kornis védelmére, aki szerinte prózát írt, melyben a dráma ígérete honol. Majd jön Ákos, egy picit igazat ad Kornisnak, mint Kádárban a „történelem hűlt helyét ábrázoló” posztmodernistának, de meg is feddi – ismét csak egy picit – széljegyzetei racionalizmusáért.

Mintha István és hű glosszistái nem figyeltek volna föl Radnóti gondolatmenetének duplafenekére. Az ő érveléséből ugyanis nem derül ki: Kádár avagy Kornis-e az ún. shakespeare-i jelenet szerzője? Ha Kádár, akkor szerintem Kornisra nem kell – egyelőre – sok szót vesztegetni. Ám nem is lehet eleve kizárni annak lehetőségét, hogy az író majdan jó darabot (ha nem is nemzeti és királyi) kerekít a kádári alapanyagból. Ez esetben talán elegendő azt mondani: ez (még) nem az a jó darab. Legfeljebb annak egy pirinyó darabja. Kornis védelmében fűzöm hozzá, nem vettem észre, hogy azzal büszkélkedne, már elkészült a nagy mű.

Ha azonban Kornis lenne a magyar Dárdarázó (ezt az eshetőséget Radnóti lebegteti), István – úgy érzem – megtorpan filippikái csúcspontján. Nem mondja ki a szentségtörő végsőt: ha Kornis, akkor már inkább Kádár. Mozgalmi zsargonban: Kádárt vissza nem adunk! Kornisosan: zód a segged, Mihály.

Minden hozzátett – köztünk szólva, mérsékelt szellemes, enyhén tudálos, lélektanilag szimpla – szó elvesz a kádári beszédből. Az így „szép” a maga feneketlen borzalmában. (Mintha Ákos is ezt pedzén, mikor a főitkári beszédet „vetkőzőszámként”, autonóm alkotásként értelmezi.) Kornis beleír a kottába, belefarag a szoborba, Kádárabb akar lenni a Kádárnál. Ha ez egyszer sikerülne is neki, a mű – félek – nem széppül annyira, mint amennyire Kornis csúnyul majd a nagy empátiától. Ráadásul plágiumra is kényszerül: a születendő színdarab legjobb jelenetét, a zárómonológot saját hőstől kell, hogy kölcsönözze. Játssza akár repedsarkú cafka a volt főitkárt, ott szíjog majd az egész Munkáspárt az első sorokban. KJM

